

LITTERATURHISTORISK TID

– KAN MIDDELALDEREN AFSKAFFES?

■ LARS BOJE MORTENSEN

INDLEDNING

Periodisering og periodebetegnelser bliver ofte bagatelliseret som nødvendige onder, noget som vi godt véd er kunstige, arbitrære greb vi lægger ned over historien og derfor ikke skal tage så alvorligt. Som historiker føler man straks et vist ubehag ved at sammenfatte epoker med begreber som ikke engang eksisterede for aktørerne og ofte først blev opfundet langt senere. Måske er vi også bekymrede over eurocentrismen som er ansvarlig for, med en stigende success, at eksportere f.eks. middelalderen til Afrika eller Kina.¹ Og endelig er det let at opregne eksempler på at epokebetegnelser er overfladiske eller rammer helt ved siden af de fænomener vi nu synes er de mest afgørende eller spændende ved en tidsalder.

Men der er ingen vej udenom. En epokekarakteristik med den bagkloge viden f.eks. at 30-årskrigen sluttede i 1648 eller at Anden Verdenskrig kom til at gøre 1918-39 til Mellemligstiden, er en fundamental forståelseskategori for enhver historisk indsigt.² Og derfor bør vi omgås aktivt og dialogisk snarere end defaitistisk med vore gældende periodiseringer. Inddelinger og navne er selvfølgelig vigtige i pædagogisk øjemed. Man får umiddelbart et fastere holdepunkt hvis man får serveret betegnelsen 'middelalder' (måske efterfulgt af en forklaring af hvor problematisk den er) fremfor blot at få postuleret at årene ca. 500-ca. 1500 i europæisk historie omfatter en epoke med et vist enhedspræg. Men det er min overbevisning at inddelinger og navne også på et dybere videnskabsteoretisk eller epistemologisk plan er konstituerende for forståelsen – eller for misforståelsen. Det hænger sammen med at vores metahistoriske sprog ikke kun er analytisk, men også billed- og forestillingsskabende, og at det *skal* være det for at skabe en reel kognitiv kontakt til fortiden.³ Ud over de pædagogiske og erkendelsesteoretiske funktioner som periodebetegnelser mere eller mindre automatisk indebærer, vil jeg i slutningen af bidraget også komme ind på to dimensioner af dem som måske er mindre oplagte, men som i høj grad er relevante ikke mindst for middelalderen: Her tænker jeg på at hævdundne betegnelser ligesom får et liv i sig selv, de bliver tingsliggjort, og kan således komme til at få en uhensigtsmæssig

1 Se diskussion om geografien længere nede.

2 Filosofisk analyseret først og fremmest i Danto: *Narration and Knowledge*.

3 Perkins: *Is Literary History Possible?* mente at litteraturhistoriske perioder var pædagogisk nødvendige, men epistemologisk umulige, et luksusstandpunkt som underkender forbindelsen og feedback-mekanismen mellem pædagogisk praksis og videnskabelig indsigt.

forklaringskraft. Den sidste og fjerde dimension af en stærk periodebetegnelse, som jeg også kort vil berøre, er sammenhængen mellem perioden og dens akademisk institutionelle forankring og den dermed forbundne faglige inertie.

For at slutte an til temaet i dette nummer kan man også hævde at periodisering er tids-skabende, dvs. at den almindelige historiske måde at strukturere den komplekse fortid på i perioder giver nogle hjælpemidler, og sikkert også nogle forhindringer, som påvirker tidsopfattelsen på fundamental vis: Mellemløst virker hektisk, dynamisk og ildevarslende, middelalderen langsom og statisk, Hundredårskrigen som en påfaldende langvarig konfliktløsning osv. Den Franske Revolution skaber en udstrækning af tiden: Det giver umiddelbart mening at beskæftige sig med udviklingen måned for måned i 1789, men ikke i 1769 (bortset fra for nogle meget få specialister). Selv når vi har fået forklaret grundene til disse fortætnings- eller udstrækningseffekter, forsvinder de kognitiv-emotionelle resultater af dem ikke.

I dette bidrag skal vi se lidt nærmere på hvad der sker når kulturhistoriske og politiske periodeinddelinger krydses, og hvilken betydning det har når vi i denne sammenhæng bevæger os mellem det nationale og det europæiske (med et blik på det globale). Siden romantikken har der været en massiv europæisk tradition, i både historiefaget og i litteraturhistorien, for at operere med middelalderen som en samlebetegnelse for perioden ca. 500-1500, fra det magtvakuum der opstod efter Romerrigetets ophør (i det latinske, eller pavelige, Europa) til opdagelsernes og Reformationens tidsalder.⁴ Alderen 'imellem' antikkens storhed og den moderne tid blev først navngivet af italienske humanister i 1400-tallet, blev derefter forskningsmæssigt opdyrket af antikvarerne i de følgende århundreder, dog uden nævneværdig brug af periodebetegnelsen og mest ud fra en interesse i patriotisk eller konfessionel selvhævdelse. Endelig blev perioden kritisk tilintetgjort som overtroens tidsalder af de kirke- og ofte pavefjendtlige oplysningshistorikerne som Voltaire, Holberg og Gibbon. Men det er først med den pludselige romantiske vending omkring 1800 og den samtidige professionalisering af historiefaget, at 'middelalderen' blev den faste størrelse vi stadig kender, populært karakteriseret af romantik, kunst og tro på den ene side, erobring, vold og lovløshed på den anden – i en vision der oftest bliver holdt sammen af fornøjelsen af at betragte den nationale oprindelse (eller evt. af en drøm om et tabt religiøst fællesskab).⁵

4 Der er selvfølgelig undtagelser, først og fremmest i den byzantinske verden hvor specialister den dag i dag bruger 'middelalderen' om det latinske Europa i perioden og 'byzantinsk tid' om den ortodokse verden, samt arkæologer i Norden som stadig insisterer på at der i Norden var en 'vikingetid' før middelalderen (som så først begynder i 1000-tallet).

5 I Nord- og Sydamerika er det selvfølgelig ikke den nationale oprindelse, men den kulturelt-sproglige oprindelse der er på spil. I studiet af engelsk, fransk og spansk i Nordamerika, og i studiet af spansk og portugisisk i Sydamerika, står den middelalderlige kulturelle "forhistorie" stadig relativt stærkt, og det vil ofte for udvalgte middelalderlige klassikere som Chaucer, Chrétien de Troyes og *El Cid* sige med en mere massiv tilstedeværelse i uddannel-

Den europæiske nationalisme og dyrkningen af middelalderen kan ikke skilles ad, men netop derfor kan der være grund til at begynde med forskningstendenser der prøver at sætte en anden dagsorden – med fokus på Europa. Noget i retning af 97 % forskningskrudt inden for middelalderstudier er altid gået til den nationale historie, men helt siden slutningen af 1800-tallet har historikere også været leverandører af oversigter over europæisk historie – selv om det næsten altid betød det latinske, eller pavelige Europa, ikke den byzantinsk-ortodokse verden (for slet ikke at tale om det muslimske Spanien).⁶ Først efter murens fald fik vi efterhånden værker der også inddrog Byzans, den slaviske verden m.m. (om end der stadig er en stærk anglo-amerikansk tradition for at middelalderens Europa egentlig er Frankrig og England med et lille drys af Tyskland og Italien).⁷ For litteraturhistorikerne har den nationale ramme været endnu mere sejlivet, ikke mindst pga. det sproglige fokus på de gamle former af nationalsprogene. I Frankrig studerer man oldfransk, i England angelsaksisk og middelengelsk, i Norge og Island norrønt (henholdsvis kaldt gammelnorsk og islandsk) osv. Forsøg på at sammenskrive litteraturhistorien for hele Europa har typisk været opdelt i separate fortællinger om de enkelte sprog eller sproglige grupper (germansk, romansk)⁸ og udelader normalt både den græske, slaviske og arabiske tilstedeværelse i Europa. Det siger sig selv at denne struktur fanger meget lidt af den potentielle dynamik der går på tværs af litteratursprogene, og samtidig med sit 'folkesproglige' fokus har en stærk tendens til at negligere betydningen af de i øvrigt dominerende, og meget levende, 'døde' sprog, latin, klassisk græsk og klassisk arabisk.⁹

sessystemerne end i Europa. Ingledew: 'Whose Troy, Whose Rome, Whose Europe?' giver en dybdeborende analyse af den moderne 'nye verdens' engagement i den europæiske middelalderlitteratur. Mortensen: 'The Canons of Medieval Literature' giver en oversigt over kanon-udviklingen med særligt fokus på den dramatiske romantiske vending.

- 6 Den danske klassiker er Erslev: *Oversigt over Middelalderens Historie*, genudgivet mange gange, og så sent som 1967.
- 7 F.eks. Borgolte: *Christen, Juden, Muselmanen* og Borgolte: 'Mittelalter in der grösseren Welt'; jf. Frankopan: 'Why We need to Think About the Global Middle Ages'. En tidligere delvis undtagelse er Bagge: *Højmiddelalderen*.
- 8 Et fornemt dansk eksempel er Teilgård Laugesen: *Middelalderlitteraturen*. For den slaviske litteratur har vi på dansk Svane: *Ældre kirkeslavisk litteratur*, og Bach: *Middelalderens Tyske litteratur* er også stadig yderst læseværdig. Det er ikke tilfældigt at disse fine (men tidstypiske) oversigter daterer sig mellem 1948 og 1989, for derefter er middelalderkompetencen på de store sprogfag på danske universiteter blevet afviklet.
- 9 En berømt undtagelse er Curtius: *Europäische Literatur* som slår stærkt på latinens afgørende rolle for udviklingen af folkesproglitteraturer i Europa. Bogens indflydelse har været stor, men består egentlig af ét grundsyn samt en masse brillante småstudier, hvoraf mange stadig står sig i dag. Men grundsynet afstedkom i praksis ikke noget stærkere fokus på latin, snarere blev den monumentale bog kontraproduktiv da den spredte en fornemmelse af at nu var det perspektiv sikret. Endvidere bærer bogen selvfølgelig stærkt præg af sin tid (skrevet før og under krigen og udkommet i 1948) som et udtryk for en længsel om et

LITTERATURHISTORISKE PERIODISERINGER

Det første egentlige forsøg på at integrere en fortælling om hele Europas litteratur – som ikke grundlæggende er styret af moderne sprog eller moderne nationer – er David Wallaces *Europe – A Literary History 1348-1418* (2016). Som man kan se, er kronologien i dette eksperiment dog meget præcis og begrænset – fra Den Sorte Død til Koncilet i Konstanz. Grundtanken er, at den katastrofale epidemi i 1347-49, hvor mellem en tredjedel og en halvdel af Europas befolkning blev udslettet, danner en fælles europæisk erfaring for de overlevende og deres nærmeste efterkommere – hvilket afgørende kommer til at præge også tekstkulturen. Endepunktet er knap så dramatisk, men kan dog hævdes at være epokegørende på sin måde: Koncilet i Konstanz åbnede for koncilietanken som modvægt til paven, og tog sig samtidig af to kættere, John Wyclif og Jan Hus, hvis revolutionære teologi skulle vise vejen frem for andre reformatorer. Samtidig blev koncilet et mødested for det ypperste af den europæiske intelligentsia og således også en fælles kulturel erfaring. Wallace har opbygget sit storværk ved hjælp af en lang række specialisters bidrag efter et helt nyt koncept, nemlig rejseruter mellem byer og med byer som den litteraturhistoriske enhed. Ruterne lægger sig op ad hvad vi historisk véd om handelsveje, men mange af dem kunne sikkert have været konstrueret på andre måder.¹⁰ De dækker hele Europa og mere til, idet flere af ruterne indeholder udstikkere til byer i Afrika eller Asien. Under alle omstændigheder får vi et forfriskende aktørblik fra de enkelte byer hvis litterære og intellektuelle liv beskrives ud fra de tekster som blev produceret dér i den givne periode, uden hensyntagen til hvilket sprog de måtte være skrevet på og uafhængigt af hvilken trosretning var dominerende eller hvilken moderne stat de enkelte byer senere kom til at høre under. På den måde undgår Wallace også at noget umiddelbart bliver finere eller vigtigere end andet – rejseruterne modarbejder den sædvanlige teleologiske fortælling. Endvidere kommer der et fokus på mennesker og tekster der flytter sig og mødes, i stedet for den traditionelle litteraturhistories nationale beholder af tekster.¹¹ Hele ideen er nok konciperet ud fra en primær interesse i Geoffrey Chaucer – den store kanoniske engelske middelalderforfatter (globalt

Europa som en kulturel enhed, men vel at mærke et Europa som var det latinske Vesteuropa – Byzans og de slavisk-ortodokse områder havde ikke noget at gøre her.

10 Den nordiske verden er repræsenteret gennem Lübeck, Turku, Vadstena og Bergen og går således uden om Danmark. Roskilde eller Ribe kunne have været gode bud, og faktisk besidder vi et oversat dansk værk som netop reflekterer erfaringen fra 1347-49: Roskildekælerken Jakobs versantologi *Liber de distincione metrorum* afsluttet i 1363. De kunstfærdige digte kredser hele tiden om dødsmotivet (udgivet af Kabell).

11 I den forbindelse er det også interessant, at Asdal og Jordheim: 'Texts on the Move' i et La-tour-inspireret perspektiv understreger trykkekunstens afgørende rolle for den effekt, som "tekster i bevægelse" kan have. Dette er bestemt en relevant vurdering, men Wallaces værk kan her minde om, at der var en stærk udvikling allerede i 1300- og det tidlige 1400-tals bog- og tekstkultur, som netop ledte op til trykkekunsten, jf. også Mortensen: 'Litterær og historisk erkendelse'.

set kun overgået af Dante) som døde i 1400, men igennem værket kommer også Prag, med sin kulturelle guldalder under Kejser Karl 4 (1347-1378), til at stå i et særligt lys.

Wallaces strukturering af fortællingen omkring byer passer optimalt til senmiddelalderens by- og handelskultur, men kan ikke tilbageskrives til tidligere, mindre urbaniserede perioder af middelalderen. Skal man forsøge at lancere kronologiske inddelinger for hele den europæiske middelalders litterære kultur, som delvist er bundet op på genkendelige historiske faktorer, må man vælge andre kriterier.¹² For det første kan der argumenteres for at inkludere hele den middelalderlige bogkultur og dermed ikke give særlige privilegier til fiktionstekster på folkesprog.¹³ Selv om der fra anden halvdel af 1000-tallet og frem opstår både en praksis for, og efterhånden også en teoretisering af fiktionstekster, forblev boglig lærdom stadig en enhed forbeholdt et lille elitært mindretal. Bogsamlinger blev ikke opdelt i fag- og skønlitteratur, og en masse autoritative tekster blev underbygget af hvad vi ville kalde fiktion – ikke mindst de grundlæggende religiøse bøger. Lovsamlinger kunne indledes med ‘mytiske’ herskergenealogier, filosofiske afhandlinger kunne indgå i en rammefortælling, korstogskrøniker kunne umærkeligt blandes med romancer, og mundtligt fortællestof om begivenheder fra Arilds tid kunne med overbevisning iklædes historiske gevandter (Saxos oldtidshistorie).¹⁴ Hvis ikke vi skelner på forhånd mellem folkesprog og latin, mellem fag- og skønlitteratur eller mellem religiøs eller verdslig, kommer litteraturhistorien meget tæt på boghistorien – vel at mærke en boghistorie som faktisk interesserer sig for teksternes indhold. Og netop boghistorien kan give os en mere præcis kronologisk ramme.

Trykketekstens opfindelse omkring 1450 betød et radikalt brud med den omstændelige mangfoldiggørelsespraksis som havde hersket siden bogformens gennembrud i Grækenland ca. 500 f.v.t. Selv om boghistorikere understreger at det tog nogle årtier for bogtrykket at sprede sig og erobre markedet, at det kom sent til nogle periferier i Europa, at det fastholdt en del karakteristika fra den håndkopierede bog m.m., var det en revolution. Endnu mere fundamentalt end drastisk faldende priser og øget tilgængelighed var eksistensen af identiske kopier af bøger. Dette betød at man i videnskaben kunne forholde sig til præcis de samme tekster, tabeller, diagrammer og indekser som ens kolleger andre steder i Europa – med andre ord skabelsen af en abstrakt og præcist lagret viden som man i antikken og middelalderen kun kunne have drømt om. Arkivet i abstrakt forstand ændrede dermed afgørende karakter: hvor man i håndskriftskulturen altid, af ren nødvendighed, opererede med en flydende overgang mellem kopi, redaktion, kommentar og mellem tekstlig udvidelse, forkortelse, parafrase, over-

12 Følgende bygger på Mortensen: ‘European Literature and Book History’.

13 For dette program, jf. Borsa m.fl.: ‘What is Medieval European Literature?’

14 Mortensen: *Saxo*.

sættelse osv., kunne man nu pege på en fælles anerkendt kopi som var fastfrosset og datér- og lokalisérbar. Dette førte bl.a. til en idé om copyright, først for forlæggerne, siden for forfatterne. For bog-, lærdoms- og litteraturhistorie udgør Gutenberg's opfindelse derfor en klar epokegrænse.

Er der et lignende fænomen ved middelalderens begyndelse? Det er der, om end mindre skarpt afgrænset. Overgangen fra bogruller af papyrus til vores bogform (codex) af dyreskin skete over flere århundreder, og var nogenlunde fuldendt omkring 600. Men det hænger sammen med en mere afgørende boghistorisk faktor. At der ikke længere kunne importeres nok papyrus fra Ægypten, var et symptom blandt mange på at middelhavsverdenen faldt fra hinanden nu hvor Pax Romana ikke længere beskyttede folk i vest og kun med nød og næppe i øst hvor 600-tallet blev en øvelse i indskrænkning, militarisering og overlevelse. Samtidig kollapsede det romerske skolesystem, og det var slut med den interregionale senatorklasse som havde rige biblioteker over hele middelhavsområdet; boglig uddannelse og biblioteker led under den politiske fragmentering og overgik helt og holdent til kirkelige institutioner: efter ca. 600 er der ingen forfattere som ikke meget tydeligt taler med en kristen stemme, hverken på græsk eller latin.

Denne periodisering er dog ikke kun noget der tilhører en specialdisciplin, men harmonerer med et større billede, nemlig Romerrigetets historie. Omkring 600 blev Romerriget begrænset til områderne tæt på Konstantinopel (plus Anatolien og dele af det østlige Middelhav), det blev et rent græksproget foretagende og identificerede sig som kristenhedens forsvarer. Denne indskrænkning var godt på vej før 630'ernes arabiske erobringer, men blev selvfølgelig stærkt accelereret heraf. Forbindelsen mellem det græske Østen og det latinske Vesten blev brudt, både kulturelt og politisk. Det politiske og boghistoriske skel har en klar sammenhæng. Der er også et match i den anden ende, om end af tilfældige årsager: I 1453 blev Romerriget erobret, Europas politiske og religiøse geografi grundlæggende ændret, og Europas intellektuelle så (om end for en kort stund) det pavelige Vesten og det vestlige Romerrige (det Tysk-Romerske Kejserrige) som kristenhedens entydige garant.

For at inddele den lange, men her lidt forkortede middelalder fra ca. 600 til ca. 1450, kan man fortsat som kriterier bruge kombinationen af litteratur- og boghistoriske skel med de skiftende positioner som den højeste politiske og religiøse autoritet indtager; det vil i denne europæiske sammenhæng først og fremmest sige de to Romerriger med deres kejsere og deres ypperstepræster, henholdsvis patriarken i Konstantinopel og biskoppen af Rom. Grunden til at disse kriterier er tæt forbundne, kan sammenfattes i ordet autoritet. Bøger opfattedes gennem hele middelalderen grundlæggende som autoritative, al religiøs praksis samlede sig om hellige tekster og liturgien der udsprang af dem, boglig lærdom var dybest set noget eksklusivt og kostbart, og magthaverne omgav sig i stigende grad med bøger. Undergravende stemmer skulle efterhånden vise sig også i bøger (se ndf. om perioden ca. 1300-1450), men dette skete inden for en ramme af boglig autori-

tet. Kejseren, patriarken og paven inkarnerede den højeste politiske og religiøse autoritet, og den var utænkelig uden opbakning fra bibler, teologiske traktater, helgenlegender, lovsamlinger og historieskrivning – samt alle de specialister som kunne udlægge, formidle og opdatere dem.

Perioden fra ca. 600 til ca. 1450 var den håndkopierede codex' tidsalder, og fra 800 til 1453 eksisterede der to Romerriger. Inden for denne ramme skete der en række betydelige udviklinger som blot skal nævnes meget skitseagtigt her – som elementer i en periodiseringsdiskussion. Den højst omstændelige og uhyre kostbare bogproduktion ekspanderede iflg. ét æstimat (gældende det latinske Europa)¹⁵ fra et absolut lavpunkt i det 7. århundrede på ca. 11.000 kopier til ca. 212.000 i det 11. århundrede. Herefter gik det stærkt, ikke mindst pga. at bogproduktionen delvist flyttede ud af klostrene i det 12. århundrede og med universiteternes oprettelse og papirets udbredelse i det 13. og 14. århundrede: ca. 769.000 i det 12. århundrede, 1.762.000 i det 13. århundrede og 2.747.000 i det 14. århundrede. Dette antal af håndkopierede bøger blev endog fordoblet i det 15. århundrede, et tydeligt bevis på det markedspress som frembragte trykkekunsten. Skal vi koble denne voldsomme ekspansion til bøgernes indhold og til udviklingen i de højeste autoriteters position, kan man foreslå følgende tredeling:

- ca. 600 – ca. 1050: den eksegetiske periode
- ca. 1050 – ca. 1300: den eksperimentelle periode
- ca. 1300 – ca. 1450: den kritiske periode

Disse betegnelser er valgt for at sætte det nye i hver periode på et kort begreb. Det vil ikke sige at eksegesi bliver mindre vigtigt for de fleste boglige sammenhænge – bibeludlægning forbliver grundlæggende gennem hele middelalderen.

Man kan hævde at den meget begrænsede og ekstremt elitære bogkultur i perioden ca. 600 – ca. 1050 næsten udelukkende kredsedde om gudstjenesten, dvs. om bibelteksten og dens paratekster i form af liturgi, prædikener, bibelkommentarer, samt diverse hjælpemidler til studiet af græsk i øst og latin i vest. Bøger var oftest luksusprodukter, og de blev produceret i klostre. Der blev også skrevet en del nyt i perioden, men det kan næsten alt sammen ses som en forlængelse eller udvidelse af hovedbeskæftigelsen, nemlig at udlægge de hellige tekster for at kunne udføre gudstjenesten på korrekt vis og for at forbinde den gamle hellige tid med her og nu. For eksempel er nye helgenlegender og krønikeskrivning både formelt og indholdsmæssigt en slags videreskrivning af bibels- og kirkehistorien. Der var undtagelser som i særlig grad har været genstand for forskningen og som derfor kan misforstås som det vigtigste i tidens bogkultur, men der er tale om "outliers" statistisk set: det gælder interessen for at kopiere klassiske hedenske

¹⁵ Buringh: *Medieval Manuscript Production*, 261.

tekster både i Konstantinopel og i Frankerriget i det 9. århundrede samt enkelte optegnelser af mundtlig digtning som Beowulf (ca. 1000). Som kontrast til den snævre eksegetiske bogkultur i Europa i denne periode kunne mangfoldigheden i bogkulturen, som den var kendt fra antikken, formentlig stadig opleves i Bagdad i det 9.-10. århundrede og i Cordoba i det 10. århundrede hvor bogmarkedet og bibliotekerne blomstrede.¹⁶

Den næste periode fra ca. 1050 til ca. 1300 kan i Europa karakteriseres som "eksperimentel": her fandt en række nybrud sted, flere med store utilsigtede konsekvenser. Det lå ikke i kortene at de spæde forsøg omkring 1100 på at skrive enkelte tekster på norrønt, fransk eller tysk skulle udvikle sig til en hel ny privat aristokratisk bogkultur i 1200-tallet – og langt senere blive set som begyndelsen til nationale litteraturer (og noget lignende kunne siges om den kirkeslaviske litteratur fra 1000-tallet og frem, selv om det her drejer sig om et kosmopolitisk/helligt sprog snarere end et 'folkesprog', se ndf.). Det var heller ikke tilsigtet at udviklingen af bogkulturen – kvantitativt, kvalitativt og geografisk – skulle give det skrevne ord til andre grupper end mandarin-klassen: i løbet af 1100-tallet møder vi lærde men marginaliserede digtere og skribenter som sælger deres ydelser, og i 1200-tallet får vi dikterede memoirer af aristokrater, hurtigt skrevne personlige rapporter og rejseberetninger fra lavt rangerende kirkefolk og nyskabende fortællinger fra medlemmer af købmandsklassen som Marco Polo og den unge Dante Alighieri (hvis første værker er fra 1290'erne). Den øgede volumen i bogkulturen rummede både den langsomme og kontemplative læsning kendt fra den eksegetiske periode og den hurtige encyklopædiske orientering, som blev endnu mere påkrævet med universiteternes fremkomst omkring 1200. Den universitære lærdomskultur afspejlede også et andet fundamentalt træk ved den eksperimentelle periode – oversættelser. De nye 'folkesproglige' litteraturer i Vesteuropa var i stor grad indledt med oversættelser eller tilpasninger fra det store latinske bibliotek (i praksis netværk af mindre bogsamlinger). Samtidigt blev dette bibliotek beriget med oversættelser fra både arabisk og fra græsk, ikke mindst af Aristoteles og hans mange kommentatorer der blev grundlaget for den vestlige universitetskultur. Endelig blev centrale dele af den byzantinske kirkelige litteratur kanaliseret over i den kirkeslaviske bogkultur som netop bliver endegyldigt etableret i løbet af 1000-tallet.

Den kulturelle rigdom og diversitet hang direkte sammen med den politiske, demografiske og økonomiske udvikling: de ca. 250 år var en lang ekspansions- og vækstperiode, ikke mindst for det pavelige-imperiale-franske Europa (som endda besad Konstantinopel 1204-1261).¹⁷ Selv om Vesten i stigende grad blev en kamplads for rivaliserende kongeriger, stod den pavelige autoritet på sit ab-

16 Den pludselige ekspansion af papirproduktion og af bogkulturen i begyndelsen af det 9. århundrede tematiseres i Gruendler: *The Rise of the Arabic Book*.

17 Om ekspansionen, se Bartlett: *The Making of Europe*.

solutte højdepunkt: det pavelige bureaukrati satte nye standarder for alle andre regeringskontorer, den pavelige diskurs stod, om end ikke uantastet, så dog dominerende i et stadigt voksende "latinsk Europa", herunder gennem de førende universiteter og de lærde franciskanere og dominikanere som spredte prædikener, bøger og netværk til de fjerneste afkroge som f.eks. hele Østersøkysten.

Det er netop denne autoritets svækkelse som sætter dagsordenen for den sidste 'middelalderlige' periode, her kaldt den 'kritiske', fra ca. 1300 til 1450. Begge imperier bliver afgørende udfordret. I Vesten lægger den franske konge beslag på pavedømmet som flyttes til Avignon (1309-77) hvilket munder ud i koncilieperioden (1378-49); selve pavens autoritet lider et afgørende knæk når det én gang er blevet foreslået at et koncil står over ham, og at der ikke længere findes et magisk bånd af legitimitet mellem ham og den tysk-romerske kejser. Konstantinopel er næppe blevet befriet fra frankerne i 1261 før intern religiøs splid og de sejrende osmanner reducerer riget til en slags vasalstat i 1300-tallet og skriver dets sidste kapitel i 1453. Perioden betegnes naturligvis også traditionelt som "krise", pga. af hungersnød (1315-17), Den Sorte Død (1347-49 med mange følgende udbrud) og den opslidende konflikt mellem Frankrig og England (Hundredårskrigen 1337-1453).

Men denne udvikling gik hånd i hånd med intellektuel kritik. Hvor satiren i den forudgående eksperimentelle periode undertiden kunne være skarp, blev den stadig praktiseret som en moralsk opsang, og ikke som systemkritik. Det ændrer sig nu med reformatoriske bevægelser (John Wyclif og Johan Hus i Vesten, Gregorios Palamas i Byzans) som skabte enorm usikkerhed i hierarkierne, også efter ledernes fordømmelse. I den stadigt voksende bogkultur, accelereret af papirets udbredelse over hele Europa, kom flere og flere til orde. Selvbestaldede kritikere af den herskende orden meldte sig med visioner (f.eks. Birgitta af Vadstena), og der blev cirkuleret hjemmelavede statsretlige analyser (Dante, Marsiglio af Padova og William af Ockham) som på lang sigt udgjorde grundlaget for suverænitætsstænkning uden kejser og pave.¹⁸ Den humanistiske bevægelse (fra det tidlige 1300-tal og frem) kan også læses som en fundamental samtidskritik, hvor den voksende embeds- og købmandsklasse slår til lyd for et elitært (ofte aristokratisk) verdsligt alternativ til de religiøse skoler og universiteter. Den europæiske politiske geografi ændrede sig pludseligt i 1453 og samtidig, i 1450'erne, kunne det altafgørende medium såvel for opretholdelsen af imperial/sakral autoritet som for dens kritikere – den møjsommeligt håndkopierede bog – hilse sin afløser velkommen.

En sådan tredeling af europæisk bog- og imperiehistorie kunne være ét periodiseringsalternativ til de nationale fortællinger om lærdom og litteratur. Disse er nemlig ofte bundet op på meget håndfaste synkroniseringer mellem politisk/dy-

18 Falkeid: *The Avignon Papacy Contested* om seks 1300-tals kritikere af pavedømmet (Dante, Petrarca, Marsiglio af Padova, William af Ockham, Katharina af Siena, Birgitta af Vadstena).

nastiske begivenheder og litterær udvikling samtidig med at de følger litteraturhistoriens narrative grundform der, ligesom kunsthistoriens, består af Oprindelse - Blomstring - Forfald. Et oplagt eksempel er den angelsaksiske litteratur – en atypisk tidlig middelalderlig ”folkesproglig” litteratur hvis få, men vigtige værker blev skrevet væsentligst i det 9. og 10. århundrede. Forfaldet dateres traditionelt til Normannernes erobring af øen i 1066 – begyndelsen på fransksproget dominans hos eliten. Året er let at huske, men det er blevet mere og mere klart at angelsaksiske tekster stadig blev skrevet og kopieret også ind i det 12. århundrede, nu i en frugtbar vekselvirkning med en blomstrende latinsk og fransk tekstkultur hvis tilstedeværelse har været betragtet som et symptom på den ”nationale” litteraturs forfald.¹⁹ Den byzantinske litteraturhistorie byder på en ligeså fristende dato, nemlig latinernes erobring af Konstantinopel i 1204. De forudgående ca. 150 år havde budt på en eksperimenterende litterær og intellektuel produktion og var, ligesom i Vesten, en afgørende periode for overleveringen af antikkens litteratur til eftertiden. Den militære katastrofe i 1204 og eksilkejserdømmet i Nikaia udgjorde umiddelbart et voldsomt indsnit, men nyere forskning har betonet at den øgede udveksling med vestlig intellektuel kultur i 1200-tallet også i dette tilfælde modsiger fortællingen om pludseligt forfald.²⁰

I andre tilfælde kobles blomstringsperioden direkte til en enkelt hersker eller dynasti – som også i politisk forstand ses som et ”nationalt” højdepunkt: Den fransksprogede litteratur brød frem i anden halvdel af 1100-tallet og blev mønstergyldig i det meste af Europa i 1200-tallet hvilket falder sammen med de store herskerpersonligheder Filip 2. (”Augustus”, konge 1180-1223) og hans barnebarn Ludvig 9. (”den Hellige”, konge 1226-70). Andre eksempler på samtidighed af den militære og administrative ekspansion og den litterære guldalder er perioden under Alfons 10. af Kastilien (”den Vise”, konge 1252-84) som engagerede et helt forsker-team til at oversætte krøniker m.m. fra latin og arabisk til kastiliansk; ligeledes faldt Håkon Håkonssons lange regeringstid og hans ’Norgesvælde’ (1217-63) sammen med den norrøne litteraturs kanoniske periode i både Island og Norge. I Danmark har vi Valdemarstiden (1157-1241) – en ekspansionsperiode med intern fred – som oplagt er koblet til den hjemlige middelalders to storværker, Saxos *Gesta Danorum* (afsluttet ca. 1208) og *Jyske Lov* (1241). Fortællingerne giver god mening da disse dynastier/herskere virkelig fremmede lærdom, digtning og juridisk ekspertise. Men sådanne nationale højdepunkter har stadig en tendens til at kaste en skygge over det som kom før eller efter – og som aldrig har tiltrukket sig forskningsopmærksomhed i noget nær samme grad – samt at fokusere temmeligt ensidigt på tekster skrevet på forløberer til et senere nationalsprog.

Noget lignende udspiller sig i de traditionelle nationale kronologier vi finder f.eks. i Böhmen og i Island, men her med overskriften Frihed: Den hussitiske be-

19 For det nye syn på perioden, se Tyler: *England in Europe*.

20 Agapitos: 'Literature and Education in Nicaea'.

vægelse i 1400-tallet førte til et boom i tekster på tjekkisk, et oplagt nationalt øjeblik; først efter 1989 blev der rettet et guldalderlys på det flersproglige og multikulturelle miljø omkring kejser Karl 4. (regerede 1347-78, grundlagde Universitetet i Prag 1348).²¹ De verdensberømte islandske familiesagaer fra 1200- og 1300-tallet er umulige at datere præcist, men der har været en tendens i islandsk historieskrivning til at placere nogle af de bedste i Fristatstiden, dvs. før Islands indlemmelse i Norgesvældet i 1261.²²

Endelig udgør italiensk litteraturhistorie et særtilfælde pga. den hyperkanoniserede Dante (1265-1321), en litterær guldalder i én forfatter og vel det eneste tilfælde hvor en middelalderforfatter til stadighed kaster skygger over alt hvad der fulgte efter i den "nationale litteratur". Hans position som eksilforfatter, kritiker af pavedømmet og tilhænger af kejsermagten giver ham nu, ikke uden grund, ry som den første der plæderer for en verdensregering. At Dante er sigtepunktet for fortællingen om det som gik forud, fremgår klart af den vedtagne periodebetegnelse 'Oprindelserne' (Le origini). Den dækker det århundrede af digteriske eksperimenter på provencalsk og siciliansk som alt sammen, ifølge standardfremstillingen, leder frem til Dante. Jo større højdepunktet, desto stærkere teleologien.

Flere eksempler kunne gives, men hovedsagen her er at de forskellige nationale fortællinger følger deres egen indre logik og kun er forpligtet på at få struktur på den enkelte "nationalsproglige" litteraturs dynamik, om muligt synkroniseret med den nationale politiske historie. De ovenfor skitserede europæiske alternativer giver mulighed for en synkronisering med andre, mindre anakronistiske, historiske størrelser – byer og imperier – samt at komme ud over den værdiladede litteraturhistoriske triade oprindelse – blomstring – forfald. Men sådanne alternative plots er dog stadig udsat for et mere alvorligt benspænd, nemlig 'middelalderen' selv.

MIDDELALDERISME OG DEN GLOBALE MIDDELALDER

I en vigtig artikel fra 1998, "Medieval: Another Tyrannous Construct?", analyserer Timothy Reuter en række problematiske sider ved periodebetegnelsen. Hans konklusion er dog ikke så negativ som titlen kunne antyde. For specialisterne er begrebet blot konventionelt, men Reuter indrømmer at offentlighedens ensidige og enhedsskabende begreb (middelalder = feudal) også smitter af på den måde det bruges blandt middelalderforskere selv. Hovedsagen er dog at sørge for at betegnelsen bliver brugt som klassifikation og ikke som en 'ting' ('reification'). Skal

21 Rychterova: 'Genealogies of Czech Literary History', 125: "After 1989 they were increasingly placed in opposition in medieval studies, which resulted in new appraisals of the high cultural achievements during the reign of Charles IV in contrast to the cultural collapse caused by the 'Hussites'; jf. også Wallace, *Europe* om Prag.

22 Mundal: *Dating the Sagas*. Tak til Annette Lassen for samtaler om dette.

man uddybe dette ræsonnement, kunne man til Reuters analyse tilføje at 'middelalderen' som eksisterende 'ting' bliver misbrugt både som *explanans* og som *explanandum*: Man kan ikke forklare noget med, at det er 'middelalderligt' (*explanans*). Men omvendt skal man heller ikke anvende begrebet som en del af et forskningsspørgsmål (Hvad var den middelalderlige samfundsorden/mentalitet/holdning til homosexualitet osv. – *explanandum*). Hvis vi ikke tingsligger middelalderen og ikke bilder os ind at betegnelsen er brugbar uden for Europa, ser Reuter ikke de store problemer.

Hvad der er blevet endnu tydeligere i de sidste par årtier, er at Reuter undervurderede den tingsliggerelse der er en utilsigtet konsekvens af institutionalisering – som her kan sammenfattes under de to overskrifter middelalderisme (medievalism) og den globale middelalder (the global Middle Ages).

Middelalderen stod ekstremt stærk i både historiefaget og de nationale filologier i perioden ca. 1850-1950, ja i de toneangivende europæiske lande er det ikke nogen overdrivelse at sige at periodens tekster blev definerende for disciplinerne (i Danmark f.eks. ved Kristian Erslev). Vægten lå klart på den nationale oprindelse inden for både historie og litteratur, og dermed kredsede tingsliggerelsen faktisk mere om 'nationen' end om 'middelalderen'. Da perioden så, med rette, blev slået af banen som kongevejen til fagene i anden halvdel af det 20. århundrede blev alle de middelalderlige dele af fag som historie, nationalfilologier, kunsthistorie, teologi m.fl. systematisk marginaliserede og samlede sig derfor i tværfaglige middelalderklubber. Dette reddede dem ikke nødvendigvis – f.eks. svandt middelalderdelen af tysk, fransk, dansk, engelsk m.fl. helt ind på danske universiteter – men for de overlevende gav udviklingen vind i sejlene for en 'middelalderlig' fagidentitet. Disse træk blev yderligere styrket af øget internationalt samarbejde, af nationale og internationale selskaber,²³ tidsskrifter, de store fælleskongresser i Kalamazoo (Michigan) og i Leeds (begge startede i 1970'erne), studieprogrammer i middelalderkundskab (medieval studies), tværfaglige middelalderlige forskningsprojekter m.m. Nu kunne man blive 'middelalderforsker'/'medievalist'/'mediävist', en fagidentitet hvor den underliggende profil som historiker, filolog osv. overtrumfede af periodebetegnelsen. Ligesom inden for klassiske studier har den – af marginaliseringen fremtvungne – internationale og tværfaglige tilgang utvivlsomt skabt mange stærke forskningsprojekter, undervisningsforløb m.m., men bagsiden af medaljen er et internationalt forskersamfund med en stærk 'vested interest' i den traditionelle periodisering og i betegnelsen selv.

Ét symptom på at institutionalisering bidrager til tingsliggerelsen af 'middelalderen', finder vi i metafagfeltet middelalderisme (medievalism). Studiet af den moderne fascination af middelalderen, både den populære og den professionelle, dukkede op i 1970'erne og har siden vokset sig stærkere, nok godt hjulpet af nyere

23 Stærkest med The Medieval Academy of America (1925-) og Mediävistenverband (1983-).

visuel kultur/fantasy-genrer m.m., men ofte også med skarpe analyser af omgang med og promovningen af middelalderen fra romantikken frem til i dag.²⁴ Denne faglige introspektion, hvis input mest kommer fra en anglo-amerikansk litterær diskurs, kan give anledning til megen solid fagkritik samt til politisk kritik af de ofte nationalistiske og racistiske undertoner i den romantiske kunst og dens moderne imitationer. Men min vurdering er at den ikke kan undgå samtidig at gøre 'middelalderen' til et objekt som opnår mere og mere fast form.

Det andet symptom er den globale middelalder. Hvor Timothy Reuter kunne affeje middelalderen som en irrelevant kategori uden for Europa, og Jack Goody i *The Theft of History* (2006) kritiserede den marxistisk inspirerede eurocentrisme i triaden antik – feudalisme – kapitalisme, har fristelsen til at udvide middelalderen fra Europa til hele verden vist sig usædvanligt sejlivet siden da. Ikke mindre end tre ambitiøse Open Access (OA) tidsskrifter med en 'global middelalder'-mission er blevet lanceret inden for de seneste år: *The Medieval Globe* (CARMEN internationalt netværk, Amsterdam UP, 2014-), *Medieval Worlds* (Wien, Akademie der Wissenschaften, 2015-) og *Journal of Medieval Worlds* (UC UP 2019-). Den sidste lagde ud med en kort programartikel af Peter Frankopan "Why We Need to Think About the Global Middle Ages", hvor der slås stærkt til lyd for nu at fuldføre "provinsialiseringen af Europa" (som det hed i en indflydelsesrig bog af Dipesh Chakrabarty, 2000) også inden for middelalderstudier. Det er nok lidt at slå åbne døre ind, men måske med særlig adresse til traditionelle kurser i den anglo-amerikanske verden. Der er ingen refleksioner over hvorfor vi skal holde fast ved 'middelalderen' i denne globalisering af vores historiske blik, men det finder man derimod i en anden opsigtsvækkende OA publikation, nemlig et helt temanummer i *Past and Present* fra 2018 (238, suppl. issue 13), *The Global Middle Ages*, med en substantiel metodisk indledning af Catherine Holmes og Naomi Standen. Her er perspektivet virkeligt globalt, idet et fokus på Eurasien – som allerede er udbredt i forskningen (f.eks. hos Frankopan og Goody) – ses som utilstrækkeligt. Holmes og Standen er opmærksomme på noget af den skarpe kritik som 'middelalderen' har været udsat for som et europæisk begreb, men vælger at imødegå den. Ræsonnementet synes at være det samme som i François-Xavier Fauvelles bestseller *Le rhinocéros d'or: Histoires du Moyen Âge africain* (2013, engelsk udg. 2018): lad os tage våbnene fra de tidligere sejrherre og vise at Afrika også har en spændende middelalder. Det er ikke så vigtigt at 'middelalderen' opstod i europæisk historiografi, men derimod afgørende at koble hele verden på en alment udbredt inddeling af historien. Men når Holmes og Standen skal eksplicite hvad den globale middelalder måtte være, kommer de i kronologiske problemer: ca. 1500 som slutpunkt er ret indlysende (og denne forskning er jo rettet imod verdenssystemteorier-

24 Årbøgerne *Studies in Medievalism* (1979-). En indflydelsesrig oversigt er Holsinger: *The Pre-modern Condition*. En hel serie udgives på Cambridge University Press: <https://www.cambridge.org/core/series/medievalism/A285DFD5EF175DB8A83062D37CCAC691#>.

ne som har kredset om det 16. århundrede som den egentlige globaliseringstid), men hvor begynder middelalderen? De spørger med rette hvorfor man ikke bare skal tale om 'det globale førmoderne' e.l., og deres svar er ikke overbevisende. De opregner forskellige politiske, sociale og teknologiske fænomener fra hele verden som egentlig viser at 200-tallet e.v.t. kunne være lige så godt som 700-tallet – eller et århundrede ind imellem.²⁵ Så hvorfor forsvare en så løseligt defineret middelalder i stedet for blot at sige at verdenshistorie er en undervurderet disciplin før ca. 1500? Det er muligt at de ønsker at undgå hele den omfattende antikforskning om Eurasien, men det egentlige svar, tror jeg, er tingsliggørelsen af middelalderen: betegnelsen er så hævdvunden, så mange stillinger ved universiteterne er knyttet til middelalderen, og perioden sælger så godt professionelt og populært at den globale førmoderne forskning bare måtte hægte sig på.

Her kommer vi tilbage til problemet at middelalderen risikerer at blive brugt som *explanans* og *explanandum* – den globale verden kan forklares med middelalderen (og åbenbart ikke med antikken), og middelalderen kan forklares som et globalt og ikke et europæisk fænomen. Det er den samme cirkelbevægelse man løber ind i, når middelalderens relevans bliver taget op nu om dage, som i en ny antologi kaldet *Making the Medieval Relevant. How Medieval Studies Contribute to Improving our Understanding of the Present* (2020).²⁶ Den indeholder glimrende tværvideenskabelige bidrag, men i princippet ingen pointer som ikke også kunne fremdrages om den klassiske oldtid; med andre ord: diskussionen af relevans bør være den samme for hele den førmoderne periode.²⁷

KAN MIDDELALDEREN AFSKAFFES?

Der er således stærke, ja voksende kræfter som holder middelalderen på plads, både i den akademiske og den offentlige diskurs. Er der så noget at stille op med en periodebetegnelse som i bedste fald er et meget sløvt instrument, og i værste fald egentlig kun tjener til at glorificere det som kom før, den klassiske oldtid, og det som kom efter, renæssancen / nyere tid / det tidligt moderne. Selv om middelalderforskere samles under et fælles banner i tidsskrifter, konferencer, selskaber osv., er der i realiteten meget lidt udveksling mellem specialister i den tidlige og den sene middelalder – et tydeligt tegn på at én betegnelse for ca. tusind år ikke gør nogen egentlig gavn.

25 Og de begår en nok sigende fejl ved at datere Romerriget's deling til 200-tallet og ikke til 395, som nok kan diskuteres, men som dog er det eneste relevante årstal der findes i forskningslitteraturen.

26 Jones et al. (red.), *Making the Medieval*.

27 Set fra et litteraturhistorisk ståsted undrer det også, at bogen ikke indeholder nogen æstetiske bidrag eller begrundelser: Er relevansen af den førmoderne tid ikke *også*, at vi har stor kunst, litteratur, filosofi osv. overleveret, som kan konsumeres umiddelbart i dag (takket være specialisternes oversættelser, kommentarer, udstillingskataloger m.m.) eller måske mere middelbart (takket være specialisternes lidt længere udredninger)?

Én mere grundlæggende kritik af begrebet kommer fra post-koloniale studier, bedst eksemplificeret ved bogen *Periodization and Sovereignty. How Ideas of Feudalism and Secularization Govern the Politics of Time* af Kathleen Davis (2008). 'Middelalderen'/'feudalismen' ses her som det europæiske 'andet' der blev genereret væsentligst i to tempi: i den første kolonitid i det 16. århundrede hvor nye begreber om suverænitæt (og om det feudale) blev udviklet i de gryende europæiske imperier, og tiden omkring 1800 hvor sekulariseringen stod på dagsordenen i Europa, og hvor middelalderen for alvor blev etableret som en distinkt periode. Davis kæder begge disse momenter sammen med koloniherrernes praksis, henholdsvis ved slaveriets indførsel og ved debatten om dets ophævelse. Dette er nogle vægtige nedslagspunkter, men også en udpræget amerikansk læsning af europæisk idéhistorie med et ensidigt fokus på kolonier og slaveri. Denne kritik synes dog ikke at have gjort meget indtryk på middelalderforskere uden for den kritiske teori (critical theory) eller på repræsentanter for den nye globale middelalderbølge.

Mere interessant i europæisk sammenhæng er Bernhard Jussens artikler (to fra 2016, én fra 2017, på tysk og derfor ignoreret i den anglo-amerikanske diskussion). Han argumenterer her for at det nu er på høje tid at afskaffe tredelingen antik – middelalder – nyere tid, både af pædagogiske og videnskabelige grunde. Flere navnkundige tyske middelalderforskere har været inde på problemerne med periodiseringen helt siden 1970'erne, og Jussen støtter sig på denne kritik. Der til føjer han en række eksempler på hvordan tredelingen aktivt leverer alvorlige misforståelser; f.eks. giver alle standardlærebøger i middelalderen under overskriften Politik en gennemgang af kongedømmer og deres udvikling, mens de nyskabende kommunale bystyrer i Italien eller det schweiziske edsfællesskab aldrig får lov til at figurere under Politik, men altid under Sociale og Økonomiske Forhold. Den statiske middelalder bliver således en selvopfyldende profeti. Denne type indsigt er for så vidt ikke ny, men Jussen drager en anden konklusion end de fleste andre middelalderforskere: 'middelalderen' må væk. Normalt giver den slags blot anledning til en af de mange versioner af middelalderforskerens overbærende (men også felt-selvbekræftende) svar, "at middelalderen ikke var x eller y som forventet, men derimod noget ganske andet."

For faktum er at 'middelalderen' nok har en mobiliserende effekt internt i feltet, men at selve betegnelsen og dens umiddelbare konnotationer for ikke-specialister hele tiden betyder at enhver forklaring udadtil må starte med en undskyldning. Det ligger i navnet at 'middelalderen' er noget der skal overstås. Et handicap som antik- eller renæssance- og tidligt- moderne-forskeren ikke har, men til gengæld nyder rigtigt godt af. Jussen undrer sig over at vi ikke for længst er sluppet af med systemet med de tre aldre, men jeg tror, som det fremgår, at han undervurderer den institutionelle inertitet. Til gengæld kan han bruges som afsæt til at gennemtænke utopien: hvilken intellektuel og pædagogisk befrielse det ville være, hvis man bare kunne indlede med at sige "vi skal se nærmere på byudviklingen i 1100-

og 1200-tallet i Europa”, uden at det eksplicit eller implicit var behæftet med at være en særligt tilbagestående epoke som det tog lidt lang tid at lægge bag os?

Intet dekret vil fjerne middelalderen, men én vej frem er simpelthen at tale mindre om den. I de to litteraturhistoriske inddelinger beskrevet ovenfor (Wallace og min egen) bliver middelalderen stort set ikke nævnt, og der gennemføres nogle inddelinger der er mindre værdiladede og anakronistiske. Den øgede opmærksomhed på førmoderne (og moderne) imperier har også medført at forskellen mellem antik og middelalder er blevet mindre interessant. Peter Fibiger Bang har været en af foregangsmændene i sådanne komparative projekter og har været med til at redigere betydningsfulde samlebind af denne type, f.eks. *Universal Empire* (2012) og senest *The Oxford World History of Empire* (2020). ‘Antik’ og ‘middelalder’ er ikke helt forsvundet her, men tydeligvis heller ikke vigtige kategorier.²⁸ Noget lignende kan observeres i en lang række arkæologiske og historiske bøger som bruger en grænse omkring 1000, som f.eks. Garth Fowdens *Before and After Muhammad – The First Millenium Refocused* (2014). Han siger beskedent at han ikke er ude på at erstatte Ancient – Medieval – Modern, men at en refokusering inden for denne ramme er det eneste rigtige til at forstå baggrunden for og udfoldelsen af Islam. Her bliver ‘antik’ og ‘middelalder’ altså helt irrelevante både som forklaring og som noget der skal forklares, og Islam har intet at gøre med overgangen fra det ene til det andet. Det er nok snarere en sådan ulydighed i praksis som kan bringe os nærmere målet, især hvis den som her er kombineret med alternative periodebetegnelser og -inddelinger på makro- og meso- niveau.²⁹ At ‘middelalderen’ er en skadelig betegnelse, bør være en anledning til at være kreativ med nye inddelinger og betegnelser som er mere eksplicite om hvilken geografi de er gældende for, hvilke kriterier der er anvendt, og hvilke historiske fænomener de først og fremmest er designet til at gøre bedre forståelige.

28 Mest relevant for nærværende diskussion i de to værker er den fine sammenligning af det vestlige og østlige Romerrige af Angelov og Herrin: ‘The Christian Imperial Tradition’ og den meget vidtfavnende Majeed: ‘Literature of Empire’, som dog ikke kommer ind på på europæisk litteratur fra den periode der diskuteres her. Hertil kan man i stedet gå til Høgel: ‘World Literature is Trans-imperial’. Det er også værd at bemærke, at det vestlige kejserrige i de ca. 500 år mellem den karolingiske og den habsburgske periode ikke er fundet værdigt til at blive optaget i bind to af den store Oxford-oversigt fra 2020. En samlet fremstilling af det vestlige Romerrige fra Karl den Store til Napoleon findes nu i den tematisk organiserede Wilson: *The Holy Roman Empire*, dog med langt størst vægt på den tidligt moderne tid.

29 Et tilsvarende fokus på perioden før årtusindskiftet, og med inddragelse af hele Europa, finder vi hos den fremtrædende historiker Chris Wickham, men titlerne på hans bøger er med til at fastholde idéen om middelalderen (og én går så vidt som til at bruge “illuminating the dark ages” som en salgbar undertitel for det amerikanske marked) – se Wickham: *Framing the Early Middle Ages* og Wickham og Wickham *The Inheritance of Rome*.

PUBLICERET MATERIALE

- Agapitos, Panagiotis A.: 'Literature and Education in Nicaea and their Legacy: An Interpretative Synthesis', *Medioevo Greco*, 21, 2021, 1-37.
- Angelov, Dimiter og Judith Herrin: 'The Christian imperial tradition – Greek and Latin'. I Peter Fibiger Bang og Dariusz Kolodziejczyk (red.): *Universal Empire*, Cambridge, 2012, 149-174.
- Asdal, Kristin og Helge Jordheim: 'Texts on the Move: Textuality and Historicity Revisited', *History and Theory* 57, no. 1, 2018, 56-74.
- Bach, Heinrich: *Middelalderens tyske litteratur*, København: Gyldendal, 1948.
- Bagge, Sverre: *Højmiddelalderen, Politikens Verdenshistorie* 9, København: Politiken, 1987.
- Bang, Peter Fibiger og Dariusz Kolodziejczyk (red.): *Universal Empire*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Bang, Peter Fibiger, C. A. Bayly, og Walter Scheidel (red.): *The Oxford World History of Empire: Volume Two: The History of Empires*, Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Bartlett, Robert: *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change 950 – 1350*, London: Allen Lane, 1993.
- Borgolte, Michael: *Christen, Juden, Muselmanen. Die Erben der Antike und der Aufstieg des Abendlandes 300 bis 1400 n. Chr.*, München: Siedler Verlag, 2006.
- Borgolte, Michael: 'Mittelalter in der grösseren Welt – Mediävistik als globale Geschichte. Von der Sozialgeschichte zur europäischen Geschichte des Mittelalters'. I Michael Wildt (red.): *Geschichte Denken. Perspektiven auf die Geschichtsschreibung heute*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 2014, 52-68.
- Borsa, Paolo, Christian Høgel, Lars Boje Mortensen og Elizabeth Tyler: 'What is Medieval European Literature?' *Interfaces. A Journal of Medieval European Literatures*, nr. 1, 2015, 7-24.
- Buringh, Eltjo: *Medieval Manuscript Production in the Latin West. Explorations with a Global Database*. Leiden: Brill, 2011.
- Curtius, Ernst Robert: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter (2. auflage)*, Bern: Francke Verlag, 1954.
- Danto, Arthur C.: *Narration and knowledge: (including the integral text of Analytical philosophy of history) with a new introduction by Lydia Goehr and a new conclusion by Frank Ankersmit*, New York: Columbia University Press, 2007.
- Davis, Kathleen: *Periodization and Sovereignty. How Ideas of Feudalism and Secularization Govern the Politics of Time*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Erslev, Kristian: *Oversigt over Middelalderens Historie Udgivet som Grundlag for Examinatorier og Forelæsninger. Bind 1-3 i 1. bind: 1. Den ældre Middelalder. 2. Middelalderens Storhedstid. 3. Middelalderens Slutningstid*, 3 bd., 1891.
- Falkeid, Unn: *The Avignon Papacy Contested: An Intellectual History from Dante to Catherine of Siena*, i serien: Tatti Studies in Italian Renaissance History, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2017, doi: <https://doi.org/10.2307/j.ctvqht77>.
- Fauvelle, François-Xavier: *The Golden Rhinoceros. Histories of the African Middle Ages*, Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Fowden, Garth: *Before and After Muhammad. The First Millenium Refocused*, Princeton: Princeton University Press, 2014.
- Frankopan, Peter: 'Why We need to Think About the Global Middle Ages', *Journal of Medieval Worlds*, nr. 1, 2019, 5-10.
- Goody, Jack: *The Theft of History*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Gruendler, Beatrice: *The Rise of the Arabic Book*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020.
- Holmes, Catherine og Naomi Standen: "Introduction: Towards a Global Middle Ages", *Past & Present*, volume 238, issue suppl. 13, 2018, 1-44, doi: <https://doi.org/10.1093/pastj/gty030>.
- Holsinger, Bruce: *The Premodern Condition: Medievalism and the Making of Theory*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Høgel, Christian: 'World Literature is Trans-Imperial: A Medieval and a Modern Approach', *Medieval Worlds* 8, 2018, 3-21.
- Ingledeu, Francis: 'Whose Troy? Whose Rome? Whose Europe? Three Medieval Londons and

- the London of Derek Walcott's Omeros', *Interfaces. A Journal of Medieval European Literatures*, 6, 2019, 130-87, doi: <https://doi.org/10.13130/interfaces-06-06>.
- Jones, Chris; Conor Kostick og Klaus Oschema (red.): *Making the Medieval Relevant How Medieval Studies Contribute to Improving Our Understanding of the Present*. I serien *Das Mittelalter. Perspektiven Mediävistischer Forschung*. Beihefte, 6, Berlin: De Gruyter, 2020.
- Jussen, Bernhard: „Abendland“ – „Lateineuropa“ – „Provincializing Europe“: Bemerkungen zum poströmischen Europa zwischen alten und neuen Deutungsmustern'. I Dirk Ansoerge (red.): *Pluralistische Identität. Beobachtungen zu Herkunft und Zukunft Europas*, Darmstadt: WBG, 2016, 24-34.
- Jussen, Bernhard: 'Richtig denken im falschen Rahmen? Warum das 'Mittelalter' nicht in den Lehrplan gehört', *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 2016, 558-76.
- Jussen, Bernhard: 'Wer falsch spricht, denkt falsch. Warum Antike, Mittelalter und Neuzeit in die Wissenschaftsgeschichte gehören'. I Matthias Steinmetz (red.): *Spekulative Theorien, Kontroversen, Paradigmenwechsel*, Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Debatte 17. Berlin, u.ä., 38-52.
- Kabell, Aage: *Iacobus Nicholai de Dacia. Liber de distincione metrorum. Mit Einleitung und Glossar herausgegeben*, Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1967.
- Mortensen, Lars Boje: 'The Canons of Medieval Literature from the Middle Ages to the Twenty-First Century', *Analecta Romana Instituti Danici*, 2017, nr. 42 (u.ä.), 47-63.
- Mortensen, Lars Boje: 'European Literature and Book History in the Middle Ages, c. 600-c. 1450'. I *Oxford Research Encyclopedias: Literature*, Oxford University Press, 2018, doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.284>
- Mortensen, Lars Boje: *Saxo*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018.
- Mortensen, Lars Boje: 'Litterær og historisk erkendelse af den fjerne fortid – og hvorfor bøger før trykkekunsten er et helt særligt arkiv'. I Ulla Kallenbach, Sofie Kluge og Rasmus Vangshardt (red.): *Det historiske blik*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2021, 66-76.
- Mundal, Else (red.): *Dating the Sagas. Reviews and Revisions*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2013.
- Perkins, David: *Is Literary History Possible?*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.
- Reuter, Timothy: 'Medieval: another tyrannous construct?'. I Janet Nelson (red.): *Medieval Politics and Modern Mentalities*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 19-37.
- Rychterova, Pavlina: 'Genealogies of Czech Literary History', *Interfaces. A Journal of Medieval European Literatures*, nr. 1, 2015, 110-41, doi: <https://doi.org/10.13130/interfaces-4920>.
- Svane, Gunnar: *Ældre kirkeslavisk litteratur*, Aarhus: Aarhus University Press, 1989.
- Teilgård Laugesen, Anker: *Middelalderlitteraturen - en orientering*, København: Gyldendal, 1966.
- Tyler, Elizabeth: *England in Europe: English Royal Women and Literary Patronage, c.1000-c.1150*, Toronto: University of Toronto Press, 2017.
- Wallace, David: *Europe – A Literary History 1348-1418*, 2 bd. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Wilson, Peter H.: *The Holy Roman Empire: A Thousand Years of Europe's History*, London: Penguin, 2017.
- Wickham, Chris: *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800*, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Wickham, Chris: *The Inheritance of Rome. Illuminating the Dark Ages 400-1000*, London: Penguin Books, 2009.

LARS BOJE MORTENSEN
PROFESSOR, CENTERLEDER
HISTORISK INSTITUT
SYDDANSK UNIVERSITET
LABO@SDU.DK

ABSTRACT (UK)

The Time of Literary History – Can We Abolish the Middle Ages?

The article gives an account of how literary history in recent years has begun problematizing ‘the middle ages’ as a period label, and how less national and more European approaches promote new literary geographies and chronologies. The author has previously (2018) suggested one possible chronology which is briefly sketched here. It is based on book historical and political criteria which are valid for all of Europe rather than modern countries or linguistically defined literatures (600-1050 ‘exegetical’, 1050-1300 ‘experimental’, 1300-1450 ‘critical’). Next, it is discussed whether we would be better off abolishing the ‘middle ages’ entirely as a period label even if it has gained new ground through the study of ‘the global middle ages’ and the meta-study of ‘medievalism’. On an intellectual level it would be a great step forward to forget the ‘middle ages’, but they are now so institutionalized that this prospect is hardly feasible.